Archetype

«Κουτσομπολιό» για την Πλατεία Κουτσομπολιού του Δοξιάδη

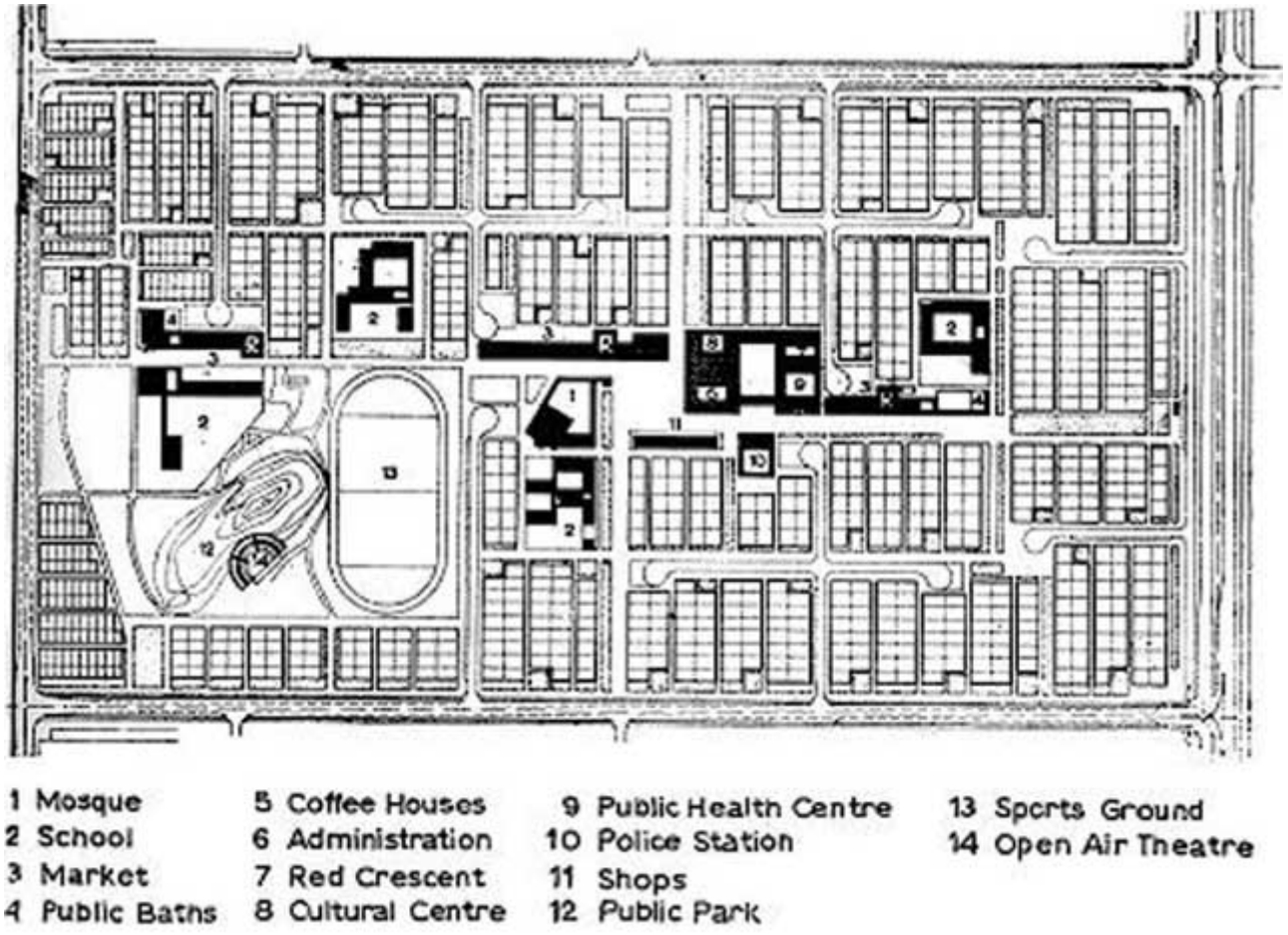
Παναγιώτα Πύλα - 05/10/2018

Ξεδιπλώνοντας τις ιστορίες ενός ανεπιτήδευτου δημόσιου χώρου

Στα μέσα της δεκαετίας του 1950, όταν το αρχιτεκτονικό και πολεοδομικό γραφείο του Κωνσταντίνου Δοξιάδη (το Doxiadis Associates), έθετε σε εφαρμογή το φιλόδοξο οικιστικό πρόγραμμα του για το νεοσύστατο και πλούσιο σε πετρέλαιο κράτος του Ιράκ, προτείνοντας την ανοικοδόμηση πόλεων και την οικοδόμηση νέων οικισμών στο όνομα του εθνικού εκμοντερνισμού, εισήγαγε παράλληλα την έννοια της «πλατείας κουτσομπολιού». Οι πλατείες κουτσομπολιού ήταν μικροί δημόσιοι χώροι ενσωματωμένοι σε κάθε νέα γειτονιά που σχεδίαζε το γραφείο Δοξιάδη, στη Βαγδάτη και σε άλλα μέρη της χώρας. Αυτές οι γειτονιές αποτέλεσαν τμήμα ενός ιεραρχημένου συστήματος κοινοτήτων που αναπτύχθηκε από το γραφείο Δοξιάδη και πρόβλεπε έξι τάξεις. Η μικρότερη από αυτές ήταν μια κοινότητα βαθμού Ι από περίπου δεκαπέντε οικογένειες παραπλήσιου εισοδήματος· μια ομάδα βαθμού ΙΙ συνίστατο από τρείς έως επτά κοινότητες Ι βαθμού· μια κοινότητα βαθμού ΙΙΙ περιλάμβανε διάφορες κοινότητες βαθμού ΙΙ συν μερικές βασικές υποδομές. Ο βαθμός IV αποτελούσε μια κάπως αυτάρκη κοινότητα μικτών εισοδηματικά ομάδων, και μια κοινότητα βαθμού V

συνδύαζε μια ομάδα κοινοτήτων. Η επόμενη κατηγορία, μια κοινότητα βαθμού VI, ήταν μια ολόκληρη πόλη που εν συνεχεία συνδέονταν με μεγαλύτερες χωρικές κοινότητες.[1] Η «πλατεία κουτσομπολιού», που βρίσκονταν εντός κάθε μιας από τις μικρότερες κοινότητες (βαθμού I), είχε συλληφθεί ως ένας μικρός υπαίθριος χώρος χαμηλού προϋπολογισμού και μίνιμαλ σχεδιασμού, με ορισμένες πλακοστρωμένες περιοχές, φυτεύσεις, παγκάκια, και ένα σιντριβάνι. Το όνομα της προήλθε από αρχικές αναφορές του Κωνσταντίνου Δοξιάδη σε τέτοιου είδους πλατείες ως «τον τόπο όπου μαζεύονται οι γυναίκες με τα μικρά παιδιά τους για να συζητήσουν και να κουτσομπολέψουν»[2]. Στις μετέπειτα αναφορές, ο Δοξιάδης αναγνώρισε ότι και οι πατέρες θα μπορούσαν επίσης να εμπλακούν στο κουτσομπολιό καθώς παρακολουθούν το παιχνίδι των παιδιών τους εξίσου με τις μητέρες, και, αποκτώντας σταδιακά επίγνωση του έμφυλου στερεότυπου, περιέγραψε αυτές τις πλατείες πιο γενικά ως το υπόβαθρο για τις καθημερινές δραστηριότητες των οικογενειών.[3]

Σίγουρα ο όρος «πλατεία κουτσομπολιού» φαντάζει ελαφρώς παράξενος σε ένα χωροταξικό σχέδιο που αποσκοπούσε στη διαμόρφωση κοινωνικής και χωρικής τάξης μέσα από ένα άτεγκτα επιστημονικό και οικουμενικό ήθος. Στο σχέδιο του γραφείου για το Ιράκ κυριαρχούν αφαιρέσεις όπως οι «ιεραρχίες» κοινοτήτων, οι «κλίμακες» πόλεων, και οι «τύποι κατοικιών» για «ομάδες εισοδημάτων», και εφαρμόζονται εξονυχιστικές αναλύσεις για βέλτιστα μοντέλα κυκλοφορίας και στατιστικά δεδομένα πληθυσμού και πόρων. Από την άλλη, με τον όρο «πλατεία κουτσομπολιού», το σχέδιο παραπέμπει άτυπα στην οικειότητα του πλαισίου της γειτονιάς, και κάνει υπαινιγμό στις ανεπίσημες, τυχαίες, καθημερινές εμπειρίες μιας πόλης. Βέβαια, ως χωρικό στοιχείο η πλατεία κουτσομπολιού προσδιορίζονταν το ίδιο αφαιρετικά με τις κατηγορίες «τάξεων» και «κλίμακας» που όριζαν την αστική οργάνωση. Οι προδιαγραφές του γραφείου για τις πλατείες κουτσομπολιού περιλάμβαναν απλά το μέγεθος και τη διαμόρφωση, και οι συζητήσεις στο γραφείο σχετικά με τις σχεδιαστικές προτεραιότητες που έπρεπε να τηρηθούν για τις πλατείες συνήθως δεν περιστρέφονταν παρά γύρω από ζητήματα κόστους κατασκευής. Σε σειρά επιστολών του μάλιστα, ο Δοξιάδης ζητούσε από την σχεδιαστική ομάδα του στη Βαγδάτη να μειώσει τον προϋπολογισμό για αυτές τις πλατείες στο ελάχιστο δυνατό, και σε ορισμένες περιπτώσεις το πλακόστρωτο αφαιρούνταν, τα σιντριβάνια απλοποιούνταν, και οι φυτεύσεις περιορίζονταν στην καλλιέργεια σιτηρών. [4](Εικ.1)

(Εικ.1) Διάγραμμα δημόσιων χώρων στη δυτική Βαγδάτη. Sector 10, Slides 9601
(Πηγή : Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη - © Ίδρυμα Κωνσταντίνου και Εμμάς Δοξιάδη)

Μοιάζει όμως, παρόλα αυτά ότι σε αντίθεση με τους φαρδείς δρόμους και τα διοικητικά και εμπορικά κέντρα των οικιστικών τομέων, ή τις εκτάσεις πρασίνου που διαχώριζαν τις λειτουργικές ζώνες της πόλης, οι πλατείες κουτσομπολιού δεν αποσκοπούσαν απλώς στην βελτιστοποίηση της αποδοτικότητας της νέας πόλης, (Εικ. 2) αλλά αντίθετα, είχαν σκοπό να ανταποκριθούν στα τοπικά πολιτισμικά μοτίβα των Ιρακινών χωριών και να αποδείξουν ότι το γραφείο Δοξιάδη επεδίωκε την ενσωμάτωση του τοπικού χαρακτήρα στην εξορθολογισμένη μεθοδολογία του οικιστικού σχεδιασμού.

(Εικ.2) Σχέδιο κοινοτικού τομέα στη δυτική Βαγδάτη. Slides 9332
(Πηγή : Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη - © Ίδρυμα Κωνσταντίνου και Εμμάς Δοξιάδη)

Από την πρώτη στιγμή εμφάνισης τους, οι πλατείες κουτσομπολιού σχολιάστηκαν θετικά ως σεβόμενες τις τοπικές πολιτισμικές συνήθειες. Ένας δημοσιογράφος των *New York Times*, που παρατίθεται στο περιοδικό *Ekistics*, αποκάλεσε την πλατεία κουτσομπολιού «ένα σύγχρονο υποκατάστατο για τους παραδοσιακούς τόπους συνάθροισης των χωρικών», προβλέποντας μάλιστα ότι θα διευκόλυνε «τον μετασχηματισμό του χωρικού σε σύγχρονο πολίτη».[5] Το άρθρο κατέληγε στο συμπέρασμα ότι το master plan του γραφείου Δοξιάδη υπερείχε έναντι άλλων νέων πόλεων που αναδύονταν στον μετα-αποικιακό κόσμο, επειδή απέφευγε την «ισοπέδωση των υφιστάμενων φτωχογειτονιών» και επειδή οι οικιστικές μονάδες, οι πεζόδρομοι, και οι πλατείες κουτσομπολιού, «παρείχαν τη στενή οικογενειακή και φυλετική σχέση που ο Άραβας χωρικός γνώριζε από την προγονική του κατοικία». Ο δημοσιογράφος συνέδεσε επίσης την αξία αυτού του master plan με τις ευρύτερες αντικομμουνιστικές ανησυχίες του Ψυχρού Πολέμου. Καλλιεργώντας μια ισχυρή αίσθηση κοινότητας, υποστήριζε το άρθρο, αυτές οι μικρές κοινότητες καταπολεμούσαν το κενό και τη μοναξιά άλλων αστικών κέντρων που απειλούσαν να κάνουν τους κατοίκους της πόλης «υπερβολικά επιρρεπείς στον προσηλυτισμό από κομμουνιστές πράκτορες». Μια ακόμα πιο θετική αντίδραση εμφανίστηκε χρόνια αργότερα από έναν ντόπιο Ιρακινό σχολιαστή, που ξεχώρισε τις μικρές πλατείες κουτσομπολιού ως χειρονομίες πολιτισμικής ευαισθησίας από την πλευρά του γραφείου Δοξιάδη. Για εκείνον, η πλατεία διαχώριζε παραδειγματικά τη δουλειά του Δοξιάδη από άλλες μοντερνιστικές παρεμβάσεις της εποχής του.[6]

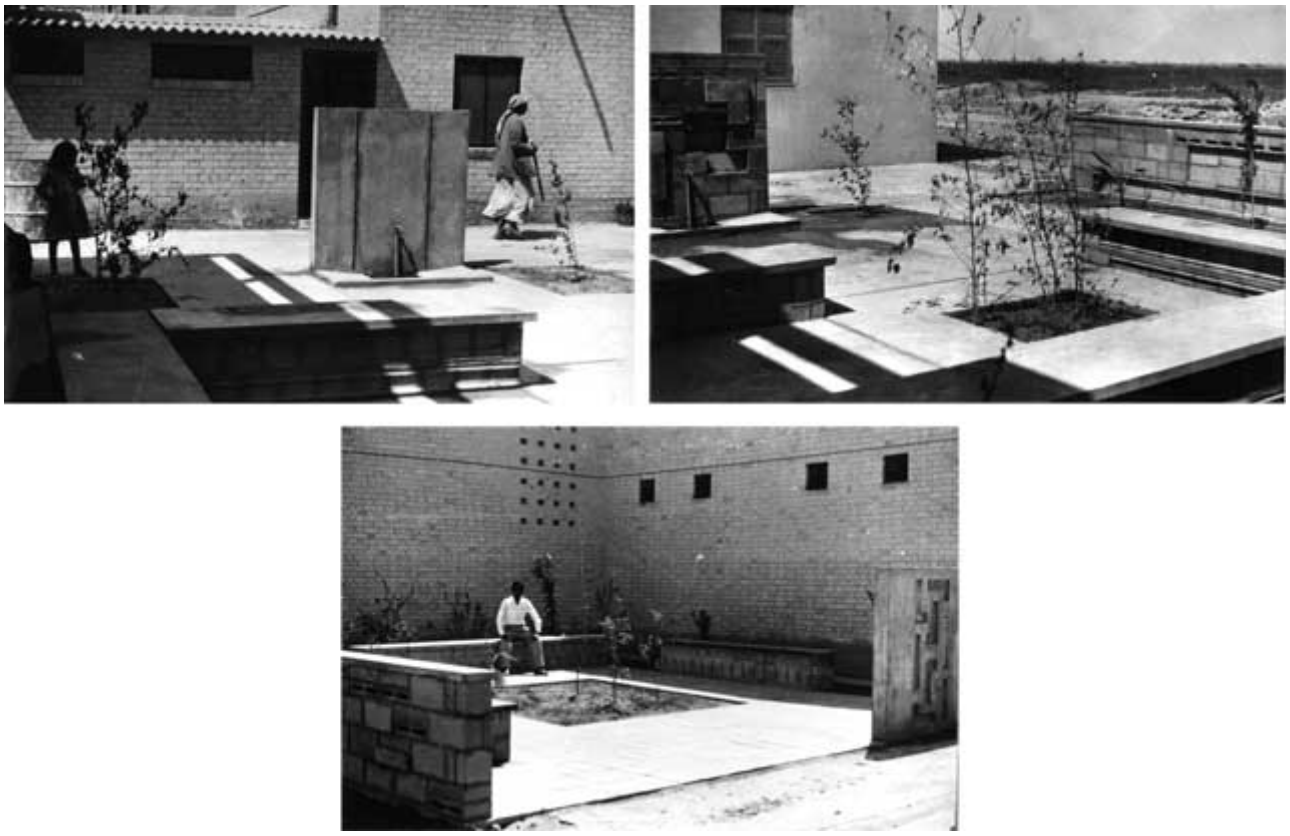
Πραγματικά, αν κανείς συγκρίνει τις «πλατείες κουτσομπολιού» με τις μεγάλες πλατείες της Μπραζίλια στη Βραζιλία ή τις τεράστιες πλατείες της Chandigarh στην Ινδία, μπορεί να δικαιολογήσει τέτοιου είδους επευφημίες. Ήταν όμως η πλατεία κουτσομπολιού απλά –και αποκλειστικά– μια νότα τοπικού χαρακτήρα στα

ορθολογικά σχέδια του γραφείου Δοξιάδη για το Ιράκ; Αν ήταν μόνο αυτό, τότε γιατί η ιδέα, για μια μικρής κλίμακας και χαμηλού προϋπολογισμού πλατεία, διαδόθηκε παγκοσμίως σε διαφορετικές εκδοχές από το Islamabad μέχρι τη Philadelphia; Θα μπορούσε κανείς να επιχειρήσει να απαντήσει σε αυτά τα ερωτήματα μέσα από το σχήμα «τοπικότητα εναντίον παγκοσμιότητας», όμως τα πιο ενδιαφέροντα ζητήματα βρίσκονται αλλού: πώς ακριβώς είχε συλληφθεί αυτός ο χώρος για το «κουτσομπολιό», και πώς κάτι τέτοιο θα μπορούσε να συμβάλλει γενικότερα στην ιστορία των λόγων [discourse] περί εθνογένεσης και εκμοντερνισμού των νέων κρατών στα μέσα του 20ου αιώνα; Ο ίδιος ο Δοξιάδης απάλειψε κάποια στιγμή τον όρο, και μερικά χρόνια αργότερα τον επανέφερε στα γραπτά του. Αυτές οι μετατοπίσεις επιδέχονται περαιτέρω σχολιασμό αν όχι «κουτσομπολιό») που φτάνει πολύ πιο μακριά από το Ιράκ, και πολύ πιο πέρα από το γραφείο Δοξιάδη, προς τις ευρύτερες κοινωνικές, πολιτισμικές και πολιτικές επιπτώσεις ενός χώρου μέσα στην πόλη αφιερωμένου στο κουτσομπολιό.[7]

Οι ιστορικές λεπτομέρειες της περιπλοκότητας της ιδέας του γραφείου Δοξιάδη για αυτές τις μικρές πλατείες στα οικιστικά του έργα, καταδεικνύουν πως η ύπαρξη τέτοιων πλατειών στον καθημερινό δημόσιο χώρο έχει μια ευρύτερη σημασία που έγκειται κατά κύριο λόγο όχι στις συγκεκριμένες εφαρμογές στο Ιράκ (η συγκεκριμένη ιστορία και η πολιτική διάσταση των πολεοδομικών σχεδίων του γραφείου Δοξιάδη για το Ιράκ, αναπτύσσεται σε άλλο κείμενο[8]) αλλά στο ότι η πλατεία κουτσομπολιού εκτός από χωρική οντότητα, αποτελεί και μια κοινωνική έννοια. Εξετάζοντας το πώς η ιδέα της «πλατείας κουτσομπολιού» συζητήθηκε ανάμεσα στους σχεδιαστές, και πώς ενεπλάκη σε ευρύτερα οράματα αστικής ανάπτυξης, μπορεί κανείς να προβληματιστεί για το πώς ο όρος αντικατόπτρισε, με αμφιλεγόμενο τρόπο, δεσμεύσεις και συσχετίσεις με το μοντέρνο του δεύτερου μισού του 20ου αιώνα, και το πως προώθησε συγκεκριμένες τακτικές εθνικής οικοδόμησης και εθνικού εκμοντερνισμού. Το ξεδίπλωμα της ιστορίας σχετικά με τον ίδιο τον όρο και τον τρόπο που το γραφείο Δοξιάδη αποδέχτηκε (ή όχι) την έννοια, φωτίζει γενικά τη σημασία τέτοιων απλών, καθημερινών δημόσιων χώρων στις διαδικασίες κοινωνικής συνεύρεσης μέσα στις πόλεις.

(Κουτσομπολιό ν.1): Κοινωνική Μηχανική

Η εισαγωγή μικρών πλατειών γειτονιάς στο πολεοδομικό σχέδιο της ανοικοδομούμενης, από-αποικιοποιημένης Βαγδάτης στην πραγματικότητα βασίζονταν σε ένα κοινωνικό όνειρο: ήταν μια αστική σχεδιαστική στρατηγική που στόχο είχε να διευκολύνει την κοινωνικοποίηση των πολιτών ενός σύγχρονου κράτους. (Εικ.3)

(Εικ.3) Τρεις πλατείες κουτσομπολιού στη δυτική Βαγδάτη. Files 23970
(Πηγή : Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη - © Ίδρυμα Κωνσταντίνου και Εμμάς Δοξιάδη)

Σε συμφωνία με τις πολιτικές του Ιρακινού καθεστώτος για την εξάλειψη θρησκευτικών και φυλετικών διακρίσεων και την διαμόρφωση μιας κοινής εθνικής ταυτότητας και υπερηφάνειας, το γραφείο Δοξιάδη επιχείρησε να προωθήσει μια σταδιακή και ελεγχόμενη ανάμειξη των κοινωνικών τάξεων και να επικουρήσει τη «σταδιακή μετάβαση» του λαού από την οικογενειακή ζωή στην «εθνική ζωή ενός ολόκληρου έθνους». Αυτή η απόπειρα κοινωνικής μηχανικής που συχνά περιγράφηκε από τον ίδιο τον Δοξιάδη –τόσο στην εισήγηση του προς το Διοικητικό Συμβούλιο Ανάπτυξης του Ιράκ όσο και στις οδηγίες που παρείχε στους πολυάριθμους σχεδιαστές που δούλευαν για αυτόν σε Βαγδάτη και Αθήνα– αναμένονταν να ξεκινήσει ακριβώς μέσα από τις μικρές πλατείες γειτονιάς και κουτσομπολιού, οι οποίες θα ευνοούσαν «τη συγκρότηση κοινότητας».[9] Ο απώτερος στόχος ήταν η δημιουργία ενός «ευτυχισμένου και ασφαλούς περιβάλλοντος για να μένουν οι άνθρωποι».[10] (Εικ.4) Έτσι, το μοντερνιστικό όνειρο για παροχή μιας καλύτερης ζωής θα εκπληρώνονταν. Στο πλαίσιο του πολιτικού γίγνεσθαι στη Μέση Ανατολή και της διαπλεκόμενης γεωπολιτικής των μέσων του 20ου αιώνα, οι ευτυχισμένοι και ασφαλείς πολίτες αποτελούσε μια υπόσχεση τόσο στην φίλο-δυτική μοναρχία όσο και στους ξένους υποστηρικτές της, ότι το Ιράκ μπορούσε να αποφύγει τις κοινωνικές επαναστάσεις.

(Εικ.4) Πλατεία κουτσομπολιού στη Μοσούλη. Archive Files 23970
(Πηγή : Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη - © Ίδρυμα Κωνσταντίνου και Εμμάς Δοξιάδη)

(Κουτσομπολιό ν. 2): Απρόσμενες επιπτώσεις

Παρότι η γενική αποδοχή της πλατείας κουτσομπολιού υπήρξε θετική, ο Δοξιάδης στάθηκε επιφυλακτικός στη δημοσιότητα του όρου. Άρχισε να πιστεύει ότι κάποιοι έκαναν κατάχρηση του, αγνοώντας τους συγκεκριμένους στόχους του γραφείου, και με ένα εσωτερικό σημείωμα που κυκλοφόρησε στο γραφείο του, τον Μάιο του 1957, απαγόρευσε ρητά τη χρήση του όρου υποστηρίζοντας τα εξής:

Πολλοί είτε δεν καταλαβαίνουν το ζήτημα, είτε δεν εννοούν να το καταλάβουν, και αντί να κοιτάζουν την ουσία, κολλάνε στη λέξη «κουτσομπολιό» (χαρακτηριστικό γνώρισμα της ιδιάζουσας τάσης τους για κουτσομπολιό) και πιθανά υπερτονίζουν μια σχέση ανάμεσα στο έργο μας στις πλατείες κουτσομπολιού με τον χαρακτήρα των κοινωνιών και του κουτσομπολιού στη Μέση Ανατολή. Για αυτόν τον λόγο ζητώ να σταματήσει αμέσως η χρήση του όρου σε όλες τις εκθέσεις και σχέδια μας. Αυτές οι πλατείες θα αποκαλούνται εφεξής «Κοινοτικές πλατείες Πρώτου Βαθμού».[11]

Από μια σημερινή οπτική, κανείς θα επιδοκίμαζε το περιεχόμενο αυτού του σημειώματος, πιθανότατα επαινώντας τον Δοξιάδη για τη διορατικότητα που επέδειξε αναγνωρίζοντας τις οριενταλιστικές συνδηλώσεις του όρου, και για το ότι έσπευσε να διαχωρίσει τη θέση του από τα πολιτισμικά στερεότυπα που έβλεπαν το κουτσομπολιό ως την κινητήρια δύναμη των κοινωνιών στη Μέση Ανατολή. Αυτό που είχε σημασία για τον Δοξιάδη δεν ήταν η υπεράσπιση μιας συγκεκριμένης κοινωνικής πρακτικής, αλλά η προσπάθεια του γραφείου του να επικουρήσει στις καθημερινές ανάγκες και πρακτικές των οικογενειών ή άλλων μικρών κοινωνικών ομάδων. Αυτό ήθελε να τονίσει ο νέος, περισσότερο γενικός όρος.

Με μια δεύτερη ματιά όμως, συνειδητοποιεί κανείς ότι το νέο όνομα, που ακούγεται ως πιο ουδέτερο, συνταιριάζει καλύτερα τις μικρές πλατείες των οικιστικών γειτονιών με τις γενικότερες επιστημονικές και τεχνοκρατικές αξιώσεις του γραφείου. Ακριβώς όπως τόσες άλλες παράμετροι που σκιαγραφήθηκαν με εξαιρετική επιμέλεια στις εισηγητικές εκθέσεις του γραφείου Δοξιάδη, οι «Κοινοτικές πλατείες Πρώτου Βαθμού» θα αντιμετωπίζονταν τώρα ως αντικείμενα επιστημονικής γνώσης και θα μπορούσαν να αναχθούν σε στατιστικά δεδομένα με μεγαλύτερη ευκολία. Αυτοί οι μικροί δημόσιοι χώροι θα μπορούσαν πλέον εξολοκλήρου και ξεκάθαρα να χωρέσουν εντός του συστήματος οργάνωσης του πολεοδομικού σχεδίου –μιας οργάνωσης που γίνονταν κατανοητή περισσότερο με οπτικούς, αισθητικούς, και διοικητικούς όρους από ότι με τους όρους των πραγματικών, σύνθετων, έντονων και πιθανά αντιφατικών καθημερινών δραστηριοτήτων των κατοίκων της πόλης. Η μετονομασία των «πλατειών κουτσομπολιού» σε «Κοινοτικές πλατείες Πρώτου Βαθμού» από τον Δοξιάδη, δεν ήταν μια απλή αλλαγή στην ορολογία. Ήταν αλλαγή στη ρητορική που σήμαινε ότι οι δεκάδες σχεδιαστές, μηχανικοί, και άλλοι ειδικοί που δούλευαν για το οικιστικό πρόγραμμα του Ιράκ, οι οποίοι επρόκειτο να διαβάσουν αυτό το σημείωμα, θα αντιλαμβάνονταν τώρα αυτήν τη μικρή πλατεία με διαφορετικό τρόπο. Σε ένα τόσο μεγάλο γραφείο με παραρτήματα στις τέσσερις ηπείρους (μέχρι το 1959 το γραφείο Δοξιάδη είχε γραφεία-παραρτήματα στη Βαγδάτη, το Καράτσι, τη Βηρυτό, την Αντίς Αμπέμπα, τη Χαρτούμ, και την Ουάσινγκτον), οι λέξεις –και τα πολλά σημειώματα και επιστολές που κυκλοφορούσαν ανάμεσα στα διάφορα παραρτήματα– επικοινωνούσαν σχεδιαστικές στρατηγικές, χωρικές συλλήψεις και κοινωνικά οράματα. Επομένως η αλλαγή του όρου από τον επικεφαλής του γραφείου σηματοδοτούσε μια αλλαγή στο συμβολικό, χωρικό, αλλά και κοινωνικό περιεχόμενο αυτών των πλατειών. Είχε μήπως κάτι απολεσθεί μέσα από αυτή την αλλαγή του ονόματος και των συσχετισμών του με το ανεπίσημο και το καθημερινό; Και, μήπως ο Δοξιάδης είχε κάτι κατά νου όταν στα μέσα της δεκαετίας του 1950, ξανά-χρησιμοποίησε τελικά τον όρο;

(Κουτσομπολιό ν. 3): «Κουτσομπολιό», χωρικές πρακτικές και ιστοριογραφία

Μολονότι οι κατηγορίες περί πολιτισμικών και έμφυλων στερεοτύπων που αναφέρθηκαν παραπάνω έχουν βάση, υπάρχει μια επιπλέον και χρήσιμη δυναμική που μπορούμε να ανιχνεύσουμε στη πλατεία κουτσομπολιού. Οι πρόσφατες κοινωνιολογικές και ανθρωπολογικές μελέτες γύρω από τη συνθήκη της καθημερινότητας δείχνουν ότι ακόμα και αν στις περισσότερες κοινωνίες το κουτσομπολιό θεωρείται ένας αξιοκαταφρόνητος τρόπος συναναστροφής, είναι επίσης μια πρακτική της καθημερινότητας, μια διέξοδος ώστε να μπορούν οι άνθρωποι να «βγάζουν νόημα από τα πράγματα».[12] Με αυτήν την έννοια, η απόφαση του γραφείου Δοξιάδη να ονοματίσει αυτούς τους δημόσιους χώρους «πλατείες κουτσομπολιού» (αντί για το αφαιρετικό «χώρος τύπου Χ») παρείχε –εστω και ακούσια– την δυνατότητα πρόκλησης του επίσημου, τεχνοκρατικού, και εύτακτου πολεοδομικού σχεδίου μέσω της βιωμένης, καθημερινής εμπειρίας της πόλης. Ενώ η συνολική αναδιάρθρωση της Βαγδάτης από το γραφείο Δοξιάδη, είχε να κάνει κυρίως με τα μεταπολεμικά όνειρα περί αστικής εκβιομηχάνισης και καπιταλιστικής ανάπτυξης, η ιδιοτυπία των πλατειών κουτσομπολιού άνοιξε ένα παράθυρο για ένα εναλλακτικό φαντασιακό· αυτό των καθημερινών δραστηριοτήτων στις γειτονιές, όπου οι πολύπλοκοι φυλετικοί, νομαδικοί, εθνικοί και άλλοι κοινωνικοί σχηματισμοί της πόλης μπορούσαν να βρουν εναλλακτικές δυνατότητες συναναστροφής και δημόσιας δέσμευσης.

Βέβαια, ούτε οι εκθέσεις του γραφείου Δοξιάδη ούτε η υποδοχή του έργου του, θετική ή αρνητική, ερμήνευσε τι μπορεί στα αλήθεια να είναι το «κουτσομπολιό» σε αυτές τις πλατείες, ούτε πρότεινε τι είδους εναλλακτικές πρακτικές κοινωνικής δέσμευσης μπορεί να υποδέχονταν αυτοί οι χώροι. Το γεγονός ότι ο Δοξιάδης έπρεπε να εγκαταλείψει το έργο στο Ιράκ πολύ πριν την ολοκλήρωση του (τον Ιούλιο του 1958 ένα στρατιωτικό πραξικόπημα οδήγησε στη βίαιη εκθρόνιση της μοναρχίας των Χασεμίτων) περιπλέκει τα πράγματα και τη δυνατότητα μας να το κρίνουμε τόσο από την πλευρά της αποδοχής του από τους άμεσους χρήστες του όσο και από την πλευρά του μακροχρόνιου κοινωνικού αντίκτυπου τέτοιων δημόσιων χώρων. Είναι αναγκαία η περαιτέρω ιστορική έρευνα γύρω από την υποδοχή των χρηστών και τον κοινωνικό αντίκτυπο των πλατειών κουτσομπολιού στη Βαγδάτη (και των «Κοινοτικών πλατειών Πρώτου Βαθμού» στα πολεοδομικά σχέδια που ακολούθησαν). Αυτό που μπορεί να σχολιαστεί, όμως, εδώ είναι οι ανεπίσημες και καθημερινές ποιότητες της πλατείας κουτσομπολιού, πέρα από το αν έγιναν αποδεκτές από το γραφείο Δοξιάδη ή όχι. Η ευτυχής σύζευξη κουτσομπολιού, δημόσιου χώρου, και δημόσιας ζωής μπορεί να χρησιμεύσει στην κατανόηση κρίσιμων ιστορικών και θεωρητικών ερωτημάτων που θα μπορούσαν να αναθεωρήσουν όχι

μόνο ιστοριογραφικές μελέτες για την πρακτική του γραφείου Δοξιάδη, αλλά επίσης την ιστοριογραφία των μοντερνιστικών πρακτικών και των διαδικασιών εκμοντερνισμού για το δεύτερο μισό του 20ου αιώνα καθώς και τρέχουσες συζητήσεις για τον αστικό σχεδιασμό αναφορικά με τη δημοκρατία, τη δημόσια συμμετοχή, και τη συνθήκη της καθημερινότητας.

Η διερεύνηση των πλατειών κουτσομπολιού σε αυτό το άρθρο προτείνει τρεις περιοχές για περαιτέρω συζήτηση. Πρώτον, αν το «κουτσομπολιό» νοείται όχι ως μια συγκεκριμένη πρακτική ανταλλαγής πληροφοριών αλλά, πιο γενικά, σαν ένας εύκολος, σύντομος δρόμος για ανεπίσημους τρόπους κοινωνικής συναναστροφής, διαθέσιμος ακόμα και σε αυτούς που στερούνται ή έχουν περιορισμένη πρόσβαση στους επίσημους πολιτικούς θεσμούς, τότε η πλατεία κουτσομπολιού μπορεί να νοηθεί ως πεδίο εναλλακτικών κοινωνικών συναναστροφών, ακόμα και ως ένας προνομιακός τόπος που επιτρέπει σε ανεπίσημα δίκτυα σχέσεων να ευδοκιμήσουν. Τόσο το όνομα «πλατεία κουτσομπολιού» όσο και ο μίνιμαλ σχεδιασμός και η κατασκευή τους υπαινίσσονται απλά υπόβαθρα για καθημερινές δραστηριότητες, υπόβαθρα που είναι διαθέσιμα για φυλετικές ή εθνικές ομάδες κατά κανόνα χωρίς πρόσβαση στις επίσημες δημοκρατικές διαδικασίες. Θα μπορούσαν άραγε αυτοί οι χώροι να επιτρέψουν τέτοιου είδους κοινωνικές συνευρέσεις που να θέτουν σε αμφισβήτηση ένα αυτάρεσκα φονξιοναλιστικό πολεοδομικό σχέδιο; Ή θα μπορούσαν ακόμα και να ανατρέψουν και τις αλαζονικές ιεραρχίες ενός κρατικού εκμοντερνιστικού πρότζεκτ που εφαρμόζεται από πάνω προς τα κάτω;

Επιπλέον ακριβώς όπως η αμφισβήτηση των κατηγοριών του δημόσιου και του ιδιωτικού από τη φεμινιστική σκέψη διάνοιξε νέες δυνατότητες για να ανακαλύψουν οι γυναίκες εναλλακτικά πεδία δράσης, η χωροθέτηση του κουτσομπολιού σε μια «πλατεία», μακριά από την οικειότητα της κατοικίας ή της αυλής, επιτρέπει στην πλατεία κουτσομπολιού να γίνει ένα πεδίο πολιτικής δέσμευσης για φωνές και δίκτυα που κατά κανόνα αποκλείονται από τη δημόσια σφαίρα. Θα μπορούσαν οι τόποι για κουτσομπολιό να παράσχουν μια δυνατότητα για ισότιμες διαδικασίες που δίνουν φωνή, ή δύναμη, σε αυτούς που αποκλείονται από τις εκστρατείες εθνικής οικοδόμησης και εθνικού εκμοντερνισμού στο δεύτερο μισό του 20ου αιώνα ή ακόμα και μεταγενέστερες εκδοχές αστικού σχεδιασμού και «ανάπτυξης»; [13]

Και ακόμη, τέλος, όπως μας διδάσκουν τα σημαίνοντα έργα των Michel De Certeau, Roland Barthes, και Henri Lefebvre, κανένα από τα στοιχεία της καθημερινής ζωής δεν «στερείται αξίας, νοήματος, ή πολιτικής απήχησης», και με το να εθελοτυφλεί κανείς απέναντι στις λεπτομέρειες της καθημερινές δημόσιας ζωής υποτιμά την ικανότητα μας να διανοίγουμε δυνατότητες για το μέλλον.[14] Δεν είναι μόνο οι αρχιτέκτονες του μοντέρνου που μπορεί να αποδειχθούν ένοχοι για μια τέτοια «εθελοτυφλία» απέναντι στη λεπτομέρεια, ούτε τα νεοσύστατα κράτη πάντα διατεθειμένα να εκβιάσουν την εθνική οικοδόμηση και τον εθνικό εκμοντερνισμό. Είναι και οι ίδιοι οι ιστορικοί του μοντερνισμού και των διαδικασιών εκμοντερνισμού που θα όφειλαν επίσης να είναι πολύ προσεκτικοί με αυτά τα «τυφλά σημεία». Ίσως αυτές οι μικρές πλατείες των μεγάλων οικιστικών έργων στα μέσα του 20ου αιώνα να πρέπει να ξανά-μελετηθούν με τρόπο που να σέβεται τις διάφορες κοινωνικές αποχρώσεις τους, όπως αυτές διαφαίνονται ήδη από την πιο πάνω ιστορία των πλατειών κουτσομπολιού του γραφείου Doxiadis Associates'. Μια τέτοια οπτική θα μπορούσε να διαφωτίσει τόσο την ιστορική ανάλυση όσο και τις θεωρίες του αστικού σχεδιασμού σχετικά με τη δημόσια, κοινή συμμετοχή στον χώρο της πόλης.

* Το κείμενο έχει μεταφραστεί στα ελληνικά από την Κωνσταντίνα Κάλφα και την Παναγιώτα Πύλα και αποτελεί αναθεωρημένη από την συγγραφέα εκδοχή της δημοσίευσης «Gossip on the Doxiadis 'Gossip Square': Unpacking the Histories of an Unglamorous Public Space» στο On-line επιστημονικό περιοδικό *Architectural Histories*, τχ.1 (2013), Άρθ. 28. DOI: http://doi.org/10.5334/ah.bb. Σε συνέχεια μακρόχρονων ερευνών της συγγραφέα για το έργο του Κωνσταντίνου Δοξιάδη αλλά και τις σχέσεις της αρχιτεκτονικής με τις κοινωνικό-πολιτικές διαστάσεις της οικοδόμησης, ανάπτυξης και εκμοντερνισμού εθνών-κρατών στο δεύτερο μισό του 20ου αιώνα, το μικρό αυτό κείμενο συνιστά κείμενο θέσης [position paper], όπου αναπτύσσονται εν συντομία ορισμένες σκέψεις γύρω από σύγχρονα ζητήματα της αρχιτεκτονικής ιστοριογραφίας.

[1]Τα master plan του γραφείου Doxiadis Associates ήταν βασισμένα στην Οικιστική, «την επιστήμη των

ανθρώπινων οικισμών» που αναπτύχθηκε από τον Δοξιάδη στα 1942. Σύμφωνα με τις αρχές της Οικιστικής, τα master plan διευθετούσαν την πόλη σε «τομείς κοινοτήτων» επτά έως δέκα χιλιάδων ανθρώπων. Κάθε τομέας παρείχε κτίρια διοίκησης, κοινωνικών παροχών, εκπαίδευσης, υγείας και άλλων κοινοτικών χρήσεων, καθώς και εμπορικά κέντρα, εκτάσεις πρασίνου, καφετέριες και θρησκευτικά κτίρια. Κάθε κοινοτικός τομέας (δηλαδή κάθε κοινότητα IV βαθμού, που τυπικά αποτελούσε το «βασικό στοιχείο» των πολεοδομικών σχεδίων του γραφείου Δοξιάδη) διαιρούνταν ιεραρχικά σε μικρότερες κοινωνικό-χωρικές ενότητες, όπως περιγράφηκε στο κείμενο.

[2]C. Doxiadis, «The Building of a New Iraq», T*ropical Housing & Planning Monthly Information Bulletin* τχ. 3 (1957), σσ. 297–298 και Doxiadis Associates, «The Master Plan of Baghdad», *DA Monthly Bulletin*, τχ. 9 (1960), σσ. 4–5.

[3]C. Doxiadis, *Building Entopia, W. W. Norton*, Νέα Υόρκη, 1975, σ. 124.

[4]Doxiadis Associates, *Photographs and comments by Doxiadis from his visit to Western Baghdad Development*, Αρχείο Κωνσταντίνου Δοξιάδη, 4 Απριλίου 1958. Βλ. επίσης Doxiadis Associates, *Reports R-QA*, Αρχείο Κωνσταντίνου Δοξιάδη, Αύγουστος-Δεκέμβριος 1956.

[5]«Special to The New York Times From Baghdad», *Ekistics*, τχ. 5 (1958), σσ. 280–282, σ. 280.

[6]B. S. Saini, «Housing in the Hot and Arid Tropics», *Design 5* (1961), σσ. 18–24, DOI: https://doi.org/10.1080/00038628.1962.9696040. Βλ. επίσης: E. Ehrenhrantz, E και O. Tanner, «The Remarkable Dr. Doxiadis», Architectural Forum 114 (1961), σσ. 112–116.

[7]Πολλά από τα γραπτά του Δοξιάδη στα μέσα της δεκαετία του 1960 αλλά και στη δεκαετία του 1970 χρησιμοποιούσαν ξανά τον όρο «πλατεία κουτσομπολιού». Βλ. για παράδειγμα: C. Doxiadis, *Architecture in Transition*, Hutchison and Co, Λονδίνο 1963.

[8]Βλ. P. Pyla, «Back to the Future: Doxiadis's Plans for Baghdad», *Journal of Planning History 7* (2008), σσ. 3–19, DOI: https://doi.org/10.1177/1538513207304697 και P. Pyla, «Architects as Development Experts», στο P. Pyla (επιμ.), *Landscapes of Development: The Impact of Modernization Discourses on the Physical Environment of the Eastern Mediterranean*, Harvard University Aga Khan Program, Cambridge 2013, σσ. 167–189.

[9]C. Doxiadis, Building *Entopia*, ε.α., σ. 124.

[10]C. Doxiadis, «The Building of a New Iraq», ε.α., σσ. 297-298.

[11]C. Doxiadis, «Gossip Square», στο General Reports, R-GA 12, Αρχείο Κωνσταντίνου Δοξιάδη, Δεκέμβριος 1956–57 (04.05.1957).

[12]N. Besnier, Gossip and the Everyday *Production of Politics, University of Hawaii Press*, 2009.

[13]Τα ερωτήματα αυτά απορρέουν από τη συζήτηση του Niko Besnier (βλ. υποσημ. 12) σχετικά με τη σημασία του κουτσομπολιού ως κοινωνική πρακτική που δυνητικά δίνει φωνή σε αυτούς που σπάνια έχουν πρόσβαση στη δημόσια σφαίρα.

[14]A. Epstein, «Critiquing 'La Vie Quotidienne': Contemporary Approaches to the Everyday», *Contemporary Literature* τχ. 49 (2008), σσ. 476–487, DOI: https://doi.org/10.1353/cli.0.0030, σ. 483. Βλ. επίσης M. De Certeau**,** *The Practice of Everyday Life, University of California* Press, 1984, H. Lefebvre, *The Production of Space, Basil Blackwell*, Oxford, 1991 και H. *Lefebvre, Rhythmanalysis: Space, Time and Everyday Life*, Continuum, Λονδίνο 2004.